

Liturgie voor het vieren van het Kerstfeest op 25 december 2019, 10.30 uur, Pauluskerk

lezing Oude Testament: Jesaja 52: 7 - 10

lezing Nieuwe Testament:

- Hebreëën 1: 1 - 12
- Johannes 1: 1 - 18

uitleg en verkondiging

Zusters en broeders, gemeente van Onze Heer Jezus Christus,

"Wij zijn het volk". Dertig jaar geleden, op 9 oktober 1989, trokken zo'n 70.000 mensen door de binnenstad van Leipzig. Doodsbang waren zij, want de oproerpolitie was er, omsingelde de binnenstad en was bereid te schieten met scherp. Veel demonstranten wisten niet of ze zouden overleven, hadden afscheidsbrieven achtergelaten. Leuzen als: "Wir sind das Volk" en "Demokratie, jetzt oder nie" klonken volop door de straten. Mede door de moed en de vastberadenheid van zoveel mensen werd het communistische regime van de DDR aan het wankelen gebracht. Een regime, gebaseerd op angst, geweld en terreur, werd op vreedzame manier uitgeschakeld. Een maand later viel de Berlijnse muur.

"Wij zijn het volk". Ik betrap mijzelf erop, dat ik de laatste tijd nogal eens en steeds meer moet denken aan die leus en waar zij voor staat. Je zou met recht, denk ik, 2019 het jaar van de grote demonstraties kunnen noemen. Welke groep verscheen er eigenlijk niet op het Malieveld of elders?! Om aan te geven, dat het zo niet langer gaat, dat men moe is en zich miskend en ondergewaardeerd voelt in zijn of haar bestaan, vak of manier van leven. De leraren, het onderwijs, de mensen werkzaam in allerlei vormen van zorg, de sociale advocatuur, de politie, de bouwers, mensen die opkomen voor de aarde, omdat die ten onder gaat aan de door mensen veroorzaakte klimaatverandering. De reactie in Den Haag is doorgaans dezelfde. Men doet het probleem af als iets incidenteels, buigt een beetje met het protest mee en neemt maatregelen, vooral voor de korte termijn. Zie wat er gebeurt in het onderwijs. Er komen de nodige miljoenen bij, incidenteel. Maar structureel worden de problemen niet echt aangepakt. Of weggeschoven naar de toekomst. Ik lees een over onze door economie beheerste samenleving zeer kritische Willem Schinkel in zijn "Politieke Stenogrammen", recent verschenen. Het is poging tot een fundamenteel andere manier van kijken en denken over onze politiek en samenleving. Schinkel stelt: "Nu een decennium na de financiële crisis duidelijk is, dat het neoliberale beleid is blijven bestaan, en dat schulden zelfs dramatisch zijn toegenomen, bieden thematiseringen als racisme, seksisme en fossiele brandstoffen misschien wel de enig werkelijk effectieve ingang voor een antikapitalistische

beweging". Misschien zit daar inderdaad een moderne variant op het Kerstverhaal, een opening, een way-out uit een gevestigde orde, die almaar blijft vasthouden aan een volkomen verouderde - fossiele, zou je kunnen zeggen - manier van denken. Een manier van denken en doen, die verslingerd is aan geld, economie en economische groei. Wat dat betreft spreekt het oordeel van de Hoge Raad vorige week over het Urgenda-vonnis boekdelen, denk ik. Het kabinet heeft definitief de plicht de CO2-uitstoot in 2020 terug te brengen met 25% ten opzichte van 1990. Belangrijk argument van de Hoge Raad: het is de taak van de overheid te voorkomen, dat de bevolking gevaar loopt door de gevolgen van klimaatverandering. Letterlijk zegt de Raad: "De levens, het welzijn en de leefomgeving van velen worden bedreigd, dat doet zich voor een deel nu al voor". De overheid dus, gewogen en te licht bevonden, in wat haar meest fundamentele taak is, volgens het recht: de zorg voor al het leven op Aarde, inclusief het welzijn van haar burgers. Niet van financiële instellingen of grote bedrijven dus. Maar van het leven en van haar burgers.

"Wij zijn het volk". Daarover dus vanmorgen. Hoe krijg je in onze samenleving weer centraal, dat het om ons, mensen, onze toekomst gaat? "Wij zijn het volk"? , zegt u misschien. We vieren toch het Kerstfeest? Ja, inderdaad en dat doen we met liefde en overtuiging. Want Kerst en maatschappelijke verandering hebben van alles met elkaar van doen. Bijbelse teksten hangen nooit in de lucht, los van de werkelijkheid, toen en nu. De bijbelse teksten vanmorgen, het Kerstverhaal van Johannes, zij zetten dat thema: wij zijn het volk, eigenlijk heel centraal. Johannes presenteert het mensgeworden Woord, waar hij het steeds over heeft uitdrukkelijk, als "het ware licht, dat schijnt voor alle mensen" en als "het licht, dat het heeft gewonnen van het donker". Dat gaat over een samenleving, die bolstond van onrecht en geweld op allerlei terrein. Een samenleving, waarin gewone mensen, "het volk" uiteindelijk niet telden. Maar wel goed genoeg waren om het vuile werk van het Romeinse Rijk op te knappen. In die context heeft Johannes het over mensgeworden Woord en licht en het overwinnen van de duisternis.

Een jaar vol met maatschappelijke protest, dat tot veel opwinding en gepraat leidde, maar eigenlijk nergens tot werkelijke verandering. Alleen via de rechter, de Hoge Raad, lijkt er nu werkelijk beweging te komen. Beweging die pijn doet, omdat ze het financiële en economische systeem van nu en alles wat daarbij hoort in het hart raakt. Er zijn grenzen aan de groei op een aarde die eindig is. Hoe lang geleden hoorden we voor het eerst die woorden: grenzen aan de groei!? Dat alles was voor mij aanleiding om nu met deze Kerst nog eens na te denken over hoe je de broodnodige maatschappelijke verandering moet mobiliseren de komende jaren. Want dat is

werkelijk aan de orde, denk ik. En vanzelf gaat het niet. Dat is duidelijk als het gaat om de DDR in de jaren '80. Het vraagt ook om bijbelse doordenking. En dat wil ik vanmorgen samen met jullie doen, vanuit die prachtige teksten, die we daarnet hebben gehoord. En dan vooral vanuit Johannes 1, met dat wonderlijke: "Al het leven komt van hem. Het leven, dat hij brengt, is het licht voor de mensen". En dat in drie blokjes.

Eén. "Al het leven komt van hem. Het leven, dat hij brengt, is het licht voor de mensen", zegt Johannes. Heel Johannes 1 roept de sfeer op van Genesis 1. Van nieuw, fris, anders, los, weg uit wat vast zit en maar niet verder lijkt te komen, zoals met de grote problemen van daarnet. Dat licht is bijbels gesproken niet een lamp. Maar vooral een kritische instantie. Er wordt onderscheid gemaakt, van godswege. Daar gaat het om. Tussen licht, lees; dat wat het leven bevordert en doet gedijen. En donker, lees: dat wat het leven bedreigt en doodmaakt. In Genesis heet dat onderscheid maken: scheppen. "In beginsel scheidt God, hemel en aarde". Bij scheppen moet je veel meer denken aan scheppen in de zin van zand scheppen. Aan uithollen, zoals je kuil scheidt op het strand. Gods` scheppen is altijd duisternis en alles wat daar aan negatief menselijk gedrag de oorzaak van is wegscheppen. Om ruimte te maken voor licht, voor iets nieuws, voor mogelijkheden voor mensen om te leven, voor een leefbare en bewoonbare aarde. Dát betekent dat scheppen. God scheidt. Dat wil zeggen, dat met onze werkelijkheid gegeven is, dat er, ondanks alles, altijd weer nieuwe mogelijkheden zijn of kunnen worden gevonden. Dat fundamentele feit schrijft de bijbel toe aan God als diens hoogste eigenschap: scheppen, licht maken waar donker was. Het lijkt mij, dat dat licht vooral dit is. Steeds weer in de geschiedenis - en soms is dat moeilijk - komen wij mensen er achter, dat de werkelijkheid zoals die er is niet in beton is gegoten, niet onveranderlijk, hoe hard ook wordt beweerd, dat er geen alternatieven zijn. Licht lijkt mij het bijbelse woord voor dat proces. Dat wij mensen onze maatschappelijke werkelijkheid gaan zien, niet als een wet van Meden en Perzen. Maar als iets dat is gemaakt. Door mensen, door ons, en dus niet eeuwig. Maar veranderbaar, aanpasbaar, hoe weerbarstig die werkelijkheid ook is. Het is dat soort licht, dat mensen opgaat, dat aan de basis ligt van zoveel maatschappelijke verandering door de eeuwen heen, of het nu gaat om de beweging rond het sociale vraagstuk in de 19^e en 20^e eeuw of de burgerrechtenbeweging in de VS in de jaren 50 en 60. Het kan anders. Het kan anders. Dat alles doordringende idee. Dat soort licht is het licht waar Johannes het over heeft, volgens mij.

Twee. "Dat betekent, dat zij op een nieuwe manier geboren zijn". Voor Johannes ligt het begin van alle maatschappelijke

verandering, het begin van de noodzakelijke humanisering van onze omgang met de Aarde richting groei en bloei van alle leven op de planeet, in de mogelijkheid van ons mensen om wat Johannes noemt opnieuw geboren te worden. Opnieuw geboren worden, dat is iets reëls, lijkt me. Wij mensen ervaren het vaak. Er overkomt je iets, dat je raakt, je ontmoet iemand, die het net anders ziet of zegt. En je krijgt plotseling een nieuwe kijk op de dingen en je voelt je een ander mens. Voor Johannes betekent Kerst, dat wij mensen onszelf en elkaar altijd weer fundamenteel zien als "nieuw begin". Elk mens als ten diepste "nieuw beginner". In die zin, dat met elk van ons de mogelijkheid van iets nieuws, van het onverwachte, zelfs van het meest onwaarschijnlijke, wat je voor onmogelijk houdt, dat je denkt, dat kan niet, in de wereld is gekomen. Eén van de meest bijzondere kenmerken van ons mensen is juist ons vermogen om "nieuw te beginnen". Het principe van de nataliteit, noemt Arendt dat. Onze meest kenmerkende eigenschap, ons hoogste vermogen, is, volgens Arendt, dat wij mensen in staat zijn om iets nieuws te beginnen. Voortdurend wordt in de leer van de maatschappelijke verandering benadrukt hoe belangrijk het is, dat wij mensen in staat zijn ons de dingen voor te stellen als waren zij al veranderd. Ons vermogen tot performativiteit, noemt Arendt dat. Van anders kijken en denken over ons mensen en de manier waarop wij leven, kan een enorme veranderende kracht uitgaan, zegt ook Johannes. En hij zoekt en vindt de woorden die daarbij passen: mensgeworden, licht, duisternis overwinnen. Stel je de Aarde voor, zonder onrecht, zonder ongelijkheid. Stel je voor een Aarde die gekoesterd wordt en heel gehouden, waar grenzen worden gerespecteerd en dieren, planten en mensen gedijen. Stel je voor, die andere wereld. Vind er nieuwe woorden en verhalen voor, die andere wereld. Dat bedoelt Johannes het met dat "niet op een gewone manier geboren zijn".

Drie. "Het Woord is méns geworden en heeft bij ons gewoond". Je zou bijna vergeten hoe fundamenteel dat zinnetje is voor de manier waarop de bijbel kijkt naar wat de bijbel "god" noemt. Ook dat is fundamenteel voor alle verandering. God komt naar beneden. Wij mensen hoeven niet omhoog. "Het Woord is mens geworden en heeft bij ons gewoond". Heel onze geschiedenis, heel ons denken vaak ook, is doordrongen van het idee, dat ons leven, onze samenlevingen, alle sociale verandering afhankelijk zijn van "iets boven ons". Van hiërarchie. Van grote individuen, van geniale helden, van sterke, ja, inderdaad, bijna altijd mannen. Zonder sterke leiders komt er immers niets tot stand. Dat idee. Het heersersprincipe, dat de menselijke geschiedenis heeft gestempeld, van de Romeinen in Jezus` tijd tot op de dag van vandaag. Altijd weer dezelfde grote leiders, dezelfde sterke legers, dezelfde grote, grensverleggende projecten, waar niemand wat aan heeft. Johannes heeft een totaal ander idee met dat "is mens

geworden". Het geheim van het leven zit in "menswording", volgens hem. In mensen die menselijk worden. Het zijn niet de grote, al of niet mannelijke leiders die het doen. Het gaat om ons, gewone mensen. Wij zijn het die het doen. Wij, de gewone mensen, zijn uiteindelijk altijd, toch, de motoren van alle maatschappelijke verandering. Niet de grote leiders. Het verhaal van de geschiedenis is uiteindelijk het verhaal van mensen, van jullie en van mij. Wij moeten het doen en niemand anders. En heel langzaam komen we daar ook achter. Veranderen doe je niet over de hoofden van mensen heen, dan wordt het niks. Veranderen doe je door en met de mensen zelf. Dat alles zit in wat Johannes bedoelt met dat "is mens geworden". Wij, wij zijn het volk.

Tot slot. Het is Kerst 2019. En ik merk, dat ik somber ben, na dit jaar. Gaat het ons werkelijk lukken het meest fundamentele van al onze problemen aan te pakken, namelijk: de enorme bedreiging van het voortbestaan van de planeet. Van de Aarde, van Moeder Aarde, waarvan alle het leven volledig afhankelijk is. Het leven van ons mensen inclusief. Gaat het ons lukken dat hele door geld en economie gedreven systeem van nu, dat uiteindelijk is gebaseerd op uitbuiting en de totale exploitatie van alles wat op aarde beschikbaar is, binnen de verantwoorde aardse grenzen te krijgen? Gaat het ons lukken, dat hele zo oppermachtige systeem omgedraaid te krijgen naar iets dat gebaseerd is op zorg, voorzorg, liefde, zo u wilt, zodat planten, bomen, mensen, alles wat leeft op Aarde kan leven en gedijen? De markt, het bedrijfsleven, kan het niet, De overheid draait om het hete brij heen. Uiteindelijk ligt de bal dan nu bij ons, de mensen. Wij zijn het volk. Als wij het niet doen, verandert er niets. Ook de burgerbeweging van de jaren '70 en '80 in de DDR stond voor een bijna onmogelijke taak. En toch werd dat hele systeem van toen, gebaseerd op angst, geweld en terreur, uiteindelijk op de knieën gebracht. Het is zaak te onderzoeken hoe de mensen toen dat deden. Wat dreef hen, waar haalden zij hun moed vandaan, hun inspiratie, hun ideeën? Wat was hun aanpak? Hoe hielden zij het vol? Het is meer dan zaak, dat wij daar de komende tijd werk van maken. Als samenleving, maar ook als kerken, als onderdeel van de samenleving. Dat staat ons te doen, nu in deze tijd. Gaat t dat lukken? Ik weet het niet. En de weg er naar toe is niet uitgestippeld. Maar wie niet waagt, die niet wint. Het Kerstverhaal van Johannes is hoopvol en meer dan overtuigd van onze grote menselijke mogelijkheden de problemen aan te pakken, op het moment, dat wij mensen menselijk worden en blijven. Wij, wij mensen, zijn het volk. "Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen". Amen.

D.J. Couvée, Pauluskerk, Rottterdam, 25 december 2019